ئۆلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

شائىرلىق كامالىتى ۋە تارىخىي تۆيغۇ

يوللىغۇچى: ئاكادېمىيە يوللانغان ۋاقتى: 2018- يىل 09- ئاۋغۇست ئورنى: ئەدەبىيات گۈلزارى

ULY gha aylandurup körüsh USY gha aylandurup körüsh UEY gha aylandurup körüsh

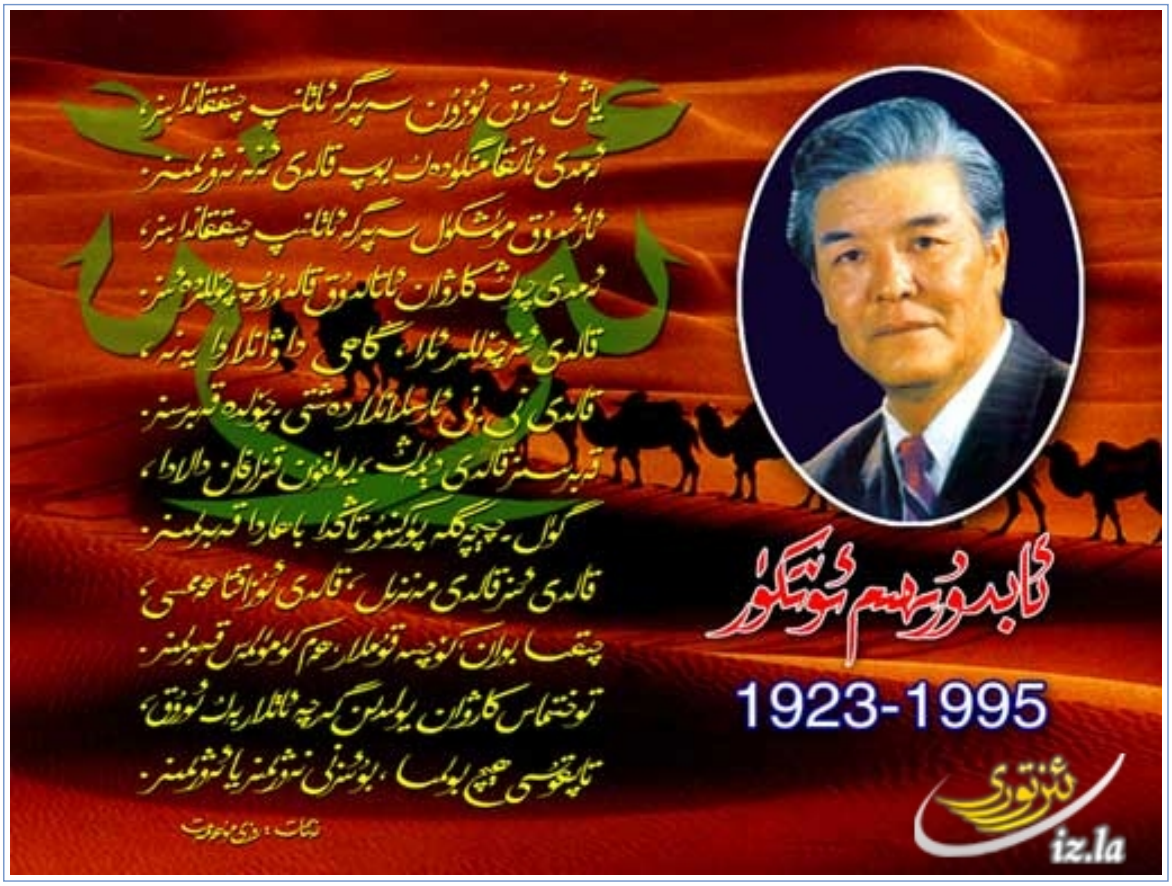

ئابدۇللا موللا قاردۇ

ھەر قانداق بىر قەھرىمانىنى تارىخ يارىتىدۇ، تارىخنى بولسا بىر تالاي قەھرىمانلار يارىتىدۇ. چىڭغىز ئايتماتوف ئېيتقاندەك: «تارىخ ئۆچۈن تىل ۋە روھ سەنئىتى بولغان ئەدەبىيات يارىدەمگە كېلىدۇ». ئەنە شۇ تارىخنى يارىتىدىغان قەھرىمانلارنىڭ ئىچىدە ئاجايىپ تاكامۇل ھېكمەت جەۋھەرلىرى بىلەن ئۇزۇقلانغان، پەلسەپە بىلەن گۈزەللىك، روھىيەت بىلەن ئېتىقادنىڭ گىرەلەشمە دۇردانىلىرى ئارقىلىق تۇيۇنغان بىر گۈزەل قەلب ئىگىسى بار، ئۇ ئۆزۈنىڭ ئازابلىق يۇرىكىدىن قان تامچىتقان پېتى ئىنسانلارنىڭ ئارىسىدىن تەستە سۆغۇرۇلۇپ، يۇكسەك ئىنسانىيلىق مەنزىلىگە قاراپ ماڭىدۇ. ئۇنىڭ قەلبىگە چۆكۈندە بولۇپ، ھېكمەتلىرىگە ھاملىدار بولغان ئىستىكى ئۆتمۈش، دەسسەپ كېتىپ بارغان يوقلۇق كوچىسىدىكى پايانسىز بوشلۇقتى ھازىر، يەلكىسىگە يۈدۈپ كېتىپ بارغان مەجبۇرىيىتى ۋە دەۋىتى كەلگۈسىدۇر. بۇ بۇيۇك ئىنسان دەل ئۇلۇغ تىل ۋە روھ خەزىنىسىنىڭ ئىگىسى بولغان ھەقىقىي مەندىكى شائىردۇر.

تارىختىن بۇيانقى چەكسىز مۇساپىدە، ئىنسانىيەتنىڭ كەچمىشلىرىگە، كۆلپەتلىرىگە، ئازابلىرىغا شاھىد بولغان باغرى قان شائىرلار تالاي-تالاي ھىجران كوچىلىرىنى قېدىرىپ، ئىنسان بىلەن ئۆزلۈكى ئارىسىدىكى مەڭگۈلۈك دىيالوگىنى داۋاملاشتۇرۇپ باردى. ۋەتەننىڭ زەررە گىياھى بىلەن كۆزلىرى نۇرلىنىپ، شەرىبتى بىلەن يۇرىكى ياشارغان شائىر مەنۇبىيەتىنىڭ ئەبەدىي كوچىسىدا قەدىمىنى ھېلىھەم داۋام قىلدۇرماقتا. «يۇم كۆزۈڭنى كۆزگە ئايلانسۇن كۆڭۈل» دەپ توۋلىغان مەۋلانە جالالىدىن رۇمى ئۆزىنىڭ روھىيىتىنىڭ چوڭقۇرلۇقىنى ئىنساندىن ئىلاھقىچە بولغان ئۆزاق، مەڭگۈلۈك مەنزىلىنىڭ سەپىرىگە تاشلىدى. ئەھمەد يەسەۋى 60 يېشىدا ئىنسانلىقتىن ۋاز كېچىپ، روھىي ئالەمدە ئىلاھنىڭ سىماسىغا تەلپۈنۈپ، يېڭى روھىي قىياپىتىنىڭ تارىخنى يېزىپ چىقتى.

يىلتىزدىن كۆكلەپ كەلگەن ھېكمەت ئوكيانىدىن چاچرىغان روھ ئۇچقۇنلىرى تارىخ بىلەن تۇتاشقان ئۆزلۈك قارارگاھىدا ئۆزى بىلەن ئىنسانىيلىقنىڭ چەكسىز مۇھەببىتىنى ئېپادىلىدى. شائىرنىڭ كامالىتىنىڭ مۇجەسسەمى تارىختىن بېرىقى ئىنسان مەنۇبىيەت جۇغلانمىسى ۋە روھىيەت تىندۇرمىسىنىڭ ئىنسانىنىڭ ئۆزىنى ئىزدەشى، قەلب چوڭقۇرلىقىدىكى سىرلىق، پىنھان ئازابلىرى بىلەن سىردىششى ئارقىسىدا، تارىخىي ھېسسىياتىنى ئۆزىنىڭ كۆچلۈك ۋە تىرەن تۇيۇرىقى قىلدى.

شېئىرنىڭ ئىنسانىنى ئۆزىگە ئەڭ كۆچلۈك تارتىدىغان سېھرىي كۈچى ئۇنىڭ ئازابلىق ھەم شېرىن بولغانلىقىدىن بولسا كېرەك. شېئىرنىڭ ئازابلىق ھەم تاتلىق مىسرالىرىغا سىڭەن پېتى مەڭگۈلۈك ئۈيقۇغا كەتكەن تالاي سەرسان شائىرلارنىڭ قان-ياشلىق تارىخى بىزگە مەڭگۈلۈك ئازاب ئېڭىنى قالدۇرۇپ كەتتى. گوركى ئېيتقاندەك، «ئەڭ ئۇلۇغ بىلگۈچىلەر ئەڭ كۆپ ئازابلانغۇچىلاردۇر». بىلىش- ئىنسانىنىڭ مەۋجۇتلۇق كامالىتىدىكى يۈكسەكلىكىنىڭ بىرسى. ئىنسان- ھاياتلىق ئالىمىدە چەكسىزلەنگەن

تەپەككۇرنىڭ پايانىدا ئۆزىنى ئىزدەش ۋە ئۆزىگە بېگىنى مەنە ئىزدەش بىلەن ئۆزىنىڭ مىسرالىرىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىپ، سەپىرىنى داۋاملاشتۇرىدۇ. مانا مۇشۇ جەريانداﺭ، بىز ئۆزىمىزنىڭ شائىرلىرىمىزنىڭ هايات مۇساپىسىدىكى سەپىرىنىڭ نەقەدەر ئازابلىق ۋە تەپەككۇرغا باي كەچمىشلىرىنى بىر خىل غېرىبلىق ۋە تەنهالىق تۈيغۇسى بىلەن سېغىنىمىز.

شائىر-چەكسىزلىكنىڭ مەنزىل قارارگاهىنىڭ ئوتى بىلەن يۇرىكىنى ياندۇرۇپ، ئەلنىڭ ئازابلىرى بىلەن تاراشلانغان ۋۇجۇدىنى سىلكىگىنىچە مەنزىلسىرى ئالغا چاﻣدايدۇ. تارىخنىڭ ئۆزاق ئۆتمۈشتىن بۈيانقى جۇغلانما هېكمىتى شائىر تەپەككۇرنىڭ ئىزدىنىش مۇساپىسىنىڭ بېشى ۋە ئاخىرقى نۇقتىلىرىدا جىلۋە قىلىپ، تارىخنىڭ ئەڭ ئېسىل جەۋھەرلىرى بىلەن يۇيۇنىدۇ. تارىخنىڭ ياراتقانلىرى شائىر هېسسىياتىنىڭ سەممىي هەم ئازابلىق دىلخانىسىگە مۇجەسسەملىنىپ، ئۆز-ئۆزىنى يارىتىپ ۋە يېڭىلاپ بارىدۇ. ماركس «ئىنسانىيەت تارىخى پۈتۈنلەي ئۆز-ئۆزىنى ئىزدەش، ئۆز-ئۆزىنى بىلىش تارىخىدۇر» دەيدۇ. شائىر بولسا ئەنە شۇ ئۆزلۈك سەپىرىنىڭ چېغىر يوللىرىدا ئىنسان ئۇچۇن يېغلاپ، هەققە تەلمۈرۈپ كېتىپ بارغان، هايات-ماماتنىڭ مەنسىسگە هەقىقي يۇزلىنەلىگەن بۇيۇك ئىنسانىدۇر. ئادىل تۇنيياز «شائىر ئۆزلۈكسىز چېقىلىپ تۇرىدىغان ئەينەك، ئۇنىڭ هەر بىر پارچىسىدا قۇياش نۇرى ئەكس ئېتىدۇ» دەيدۇ. ئاشۇ چېقىلغان ئەينەك پارچىلىرىدا يەنە شائىرنىڭ روهىي بىلەن رەڭلەنگەن يېڭىلىنىش سەپىرى ئۆزلۈكسىز داۋاملىشىدۇ. هاياتلىقنىڭ تىرەن مەنىلىرى بىلەن تويۇنغان شائىرلىق كوچىسى هەقىقەتەن ئادەمنىڭ بۇيۇكلۈكى ئۇچۇن هاياتلىقتىن ماماتلىققا قاراپ باشلانغان چەكسىزلەنگەن قارارگاه.

«شېئىر بارلىق مەۋجۇداتلار ئىچىدە ۋە هەممە يەردە مەۋجۇت، هەر قانداق ئاددىي، ئەرزىمەس، هەتتا ناهايىتى قوپال نەرسىلەرمۇ شېئىرنىڭ مەنبەسى بولالايدۇ». (ئاپوللىنار) ئوغۇزخانغا يول باشلىغان كۆك بۆرە بىلەن باتۇر تەڭرىقۇتنىڭ جاهانىنى تىترەتكەن ئېتىنىڭ چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىدە يانغان سىرلىق تۈيغۇلاردىن شائىرلىق كامالىتى بىلەن بېزەلگەن تارىخىي هېكمەت ۋە يىللارنىڭ چۇقانلىرى، ئېسەدەشلىرى تۆكۈلۈپ تۇرىدۇ. ياپىيېشىل روهلارنىڭ جىلۋىسى بىلەن تويۇنغان گۈزەل روهىي زېمىننىڭ لەرزان مۇڭلۇق ناخشىلىرى تارىخنىڭ ئېقىمىنى ئۇلاپ كېلىدۇ. ئەنە شۇ ئۇلانغۇچى نۇقتىدا شائىر باغرىدىكى ياﺭىنى قەلبىدىكى هاياجانلىق هېسسىياتلىرى بىلەن گىرەلەشتۇرۇپ، نۇرانە تارىخنى يېزىپ قالدۇرىدۇ. تۇنيۇقۇقنىڭ غالىبانە نۇتۇقلىرى بىلەن يۇسۇپ خاس هاجىپنىڭ هېكمەت بىلەن تولغان، ئۆزلۈك هەم هەقنىڭ ئەينىكى بولغان شېئىرى سەمەرىلىرى ئۆزلۈكسىز تۇرده تارىخ ئىچىدىن يېڭى بىنالارنى ئىزدەپ، ئەتە ئۇچۇن پارلاق نۇرلارغا هاملىدار بولىدۇ، يۇسۇپ خاس هاجىپ ئۆزلۈكسىز يېڭىلىنىش ئۇچۇن مۇنداق ندا قىلىدۇ:

تۇراقسىز بولۇشۇم ماڭا ئەيىب ئەمەس،
ئىزدەيمەن ئۆزۈمگە يېڭى نەرسە، بەس!

نەۋائى ئۆز هاياتىنىڭ گۈلگۈن چاغلىرىنىڭ شاهىدى بولغان هىراتنىڭ سالقىن، هاۋالىق، گۈلستانلىق باغلىرىدا ئۆزىنىڭ يېگانلىق بىلەن ئۆتكەن هاياتىنى داۋام قىلىپ، ئىنسان مەنىۋىيىتىنىڭ ئاجايىپ قاينات هەم شېرىن ئازاب، جانلىق ئىستەك بىلەن تولغان روهىي دۇنياسىنى قېزىپ چىقىدۇ. ئۇنىڭ داستانلىرىدىكى تارىخىي تىراگېدىيەنىڭ ئازابلىق مسرالىرى ئارىسىدا شائىرنىڭ ئۆزلۈك پەللىسى روشەن نامايان بولۇپ تۇرىدۇ:

مەن سېنى قانداق تاپۇرمەن،
مەن ئۆزۈمنى تاپمىسام!

ئىلاھ بىلەن ئىنسان ئارىسىدىكى سىردىشىش سەپىرى هەم روهىي دىيالوگ مەڭگۈ داۋاملىشىدۇ، ئىنسان ئۆزلۈكسىز تارىخ يارىتىدۇ هەم ئەنە شۇ تارىخ ئارقىلىق ئۆزىنى يېڭىلايدۇ. شائىرنىڭ بۇرچى-ئىنسانىنىڭ ئازابىنى هەقىقي هېس قىلدۇرۇش هەم هاياتلىقتىن ماماتلىققا تاشلانغان قەدەمدىكى يوقلۇق سەپىرى ئۈستىدە ئويلاندۇرۇش، ئۆزىنى تونۇتۇش ئۆزىنى يېڭىلىققا باشلاش.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر تارىخنىڭ قاتمۇ-قات تىراگېدىيەسى ئاستىدىكى نادان خەلقە قاتتىق ئېچىنىش هەم مەسئۇلىيەتچان نەسىهەت بىلەن كەسكىن ندا قىلىدۇ، تارىخنىڭ پەرزەنتلىرى بولغان ئەلنى ئۆزىنىڭ تومۇرىدا ئېقىۋاتقان قانىنىڭ شۇئرلىشىنى قايتىدىن ئاڭلاشقا دالالەت قىلىدۇ. بۇغدا ئابدۇللانىڭ «سالغا تېشى» قەدىمىي ئانا ماكانىمىز ئورخۇن-سېلىنگا بويلىرى بىلەن تارىم-تەكلىماكان ۋادىسىدىكى چاڭقاق، قىزغىن، تەۋەككۇلچى، قەيسەر، هەقىقي ئەركەك روهىمىزنى قايتۇرۇپ ئەكەلدى. ئادىل تۇنيازنىڭ قەشقەرگە قۇرغان يەر شارىدا تارىخنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق سۇلالىسىنى هېيتگاهتىكى مومايدىن، سەھەردىكى يارقىن ناۋالاردىن ئاڭلاپ هەم هاياجانلىنىپ، ئۆزىمىزنىڭ يوشۇرۇن هېسلىرىمىزنى قايتىدىن يالتىرىتىمىز. ئۇتكۇر ئەپەندىنىڭ «ئۇمۇر مەنزىللىرى»دىن قالدۇرغان هاياتلىق خۇلاسىسىدىن تارىخنىڭ هېكمىتى، ساۋۇقى، هەقىقىتىنى تونۇپ يېتىمىز.

هېكمىتى قامۇس هاياتىنىڭ هەر بېتى راهەت ماڭا،
مەيلى قايغۇ، مەيلى شادلىق كەلگىنى ئامەت ماڭا.
بولسا گەر قەلبىمدە هېكمەت قىلغۇسى جۇتنى باهار،
بولمىسا قەلبىمدە هېكمەت ئامىتىم ئاپەت ماڭا.
ئابدۇشۇكۇر مۇهەممەدئىمىن

ئابدۇشۇكۇر مۇهەممەدئىمىنىڭ روهىيەت قاتلىمىغا چوڭقۇرلاپ كىرگەنسېرى چەكسىزلەنگەن تەپەككۇرى ئارقىلىق، گاڭگىراشلىق ئىلكىدە تەمتىرىگەن سايات روهلىرىمىزنى هەقىقي ئۆزلۈك، ئىزدىنىش، يېڭىلىنىش سەپىرىگە ئاتلاندۇرۇپ، ئۆزىمىزنىڭ روهىيەت بايلىقىمىز، مەدەنىيەت خەزىنىمىز، پەلسەپە چوڭقۇرلۇقىمىز ئۈستىدە چوڭقۇر قاتلاملارغا شۇڭغۇپ كىرىمىز. ئۇيغۇر روهى بىلەن تويۇنغان خالتا كوچىلاردا ۋە باغلار بىلەن قورشالغان ئۇيغۇر مەهەللىلىرىدە تېپىپجان ئېلىيوپىنىڭ «تۆگىمەس ناخشا»سىنى ئېيتقانچە، بوۋىلىرىمىزدىن نەۋرىلىرىمىزگىچە مەڭگۈ قۇرىماس روهىي بۇلىقىمىز، سەنئىتىمىزنى يەتكۈزۈپ، هەقىقي، تاكامۇل قەلبىنى يېتىلدۇرىمىز.

شۇنداق، تارىخنىڭ تۈيغۇسى بىلەن رەڭلەنگەن بەدىئي كامالەتكە قاراپ قەدەم تاشلانغان شائىرنىڭ روهىي پەرۋازى-تارىخنىڭ هەر بىر تىنىقى، هەر بىر شۇئرلىشىدىن بىزنىڭ چاڭقاق دىلىمىزغىچە يېتىپ كەلدى. شائىرلىق كامالىتىنىڭ هەقىقي روهىي مەنزىلىدە يۈكسەك تەپەككۇر بىلەن بەرقارار تېپىشى دەل تارىخنىڭ چەكسىز مۇساپىسىدىكى دانىشمەنلەرنىڭ ئىلهام جاۋاهىراتلىرى بىلەن تويۇنغان هېكمەت خۇرجۇنلىرىدىن ئوزۇق ئالغانلىقىدىن بولىدۇ. شائىر ئىنسانىيەتنىڭ ئازابىنى يۈدىگىنچە گۈزەللىك، ئادەمىيلىك بىلەن پارلاپ تۇرغان دۇنيا يارىتىش سەپىردە، ئۆزىنىڭ هاياتىنى چەكسىزلىككە يۈزلەندۇرىدۇ. شائىر بەلكىم ئىبن سىنا، ئەل فارابى، نەۋائى كەبى بىر ئۆمۇر يېگانە هالدا ئۆزىنى چەكسىز چوڭقۇر چوڭشىنىشنىڭ كەيندىكى ئازابلىق سەپەردە ئىنسانىيەتنىڭ روهىيەت دۇنياسىنى مەڭگۈ ئالغا باشلاپ مېڭىشى مۇمكىن. شائىرنىڭ پەرۋازى ئەبەدىي روهىيەت ئاسمىنىدا پەرۋاز قىلىدۇ، خەير، شائىرلىق كوچىسىدىكى شائىر دوستۇم، هېكمىتىڭ مەڭگۈ جۇلالانغاي!

مەنبە: ۋەتەنسم مۇنبىرى

ئەسكەرتىش: ئۇيغۇر ئاكادېمىيسى تور بېتىدىكى يازمىلار ئاپتورنىڭ ئۆزىنىڭ كۆز-قارىشىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. تور بېتىمىزدىكى يازمىلارنى مەنبەسىنى ئەسكەرتكەن هالدا كۆچۈرۈپ كەڭ تارقىتىشقا بولىدۇ.